

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига II

**РОМАН И ГРАД:
50 година Романа о Лондону, 100 година Уликса**

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темнишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зиелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига II

РОМАН И ГРАД:
50 година *Романа о Лондону*,
100 година *Уликса*

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2022.

Мирјана М. СЕКУЛИЋ¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Одсек за филологију
 Катедра за хиспанистику

ГРАДОВИ НА ОБАЛАМА ДУНАВА: ОД ЕВРОПЕ КА ОРИЈЕНТУ СА БЛАСКОМ ИБАЊЕСОМ

У раду ћемо се бавити преиспитивањем слика градова на обалама реке Дунав, које је шпански писац Висенте Бласко Ибањес посетио и описао у путописним текстовима *Оријент* (1907). Ови путописи настали су као резултат ауторовог путовања из Француске у Истанбул и описују његов пролазак кроз различите земље у Европи. Полазимо од идеје да путописна књижевност представља сусрет путника са другим и да подразумева културну праксу која шири одређене слике другог народа. Следећи смернице књижевне имагологије, концентрисаћемо се на слике подунавских простора, пре свега Беча, Братиславе, Будимпеште и Београда. Поређењем описа ова три града, покушаћемо да извучемо закључке о односу Бласка Ибањеса према Европи и ономе што сматра Истоком или Оријентом. Посебну пажњу посветићемо представљању граница између Запада и Истока, њиховој флуидности и нестабилности, као и последицама таквих ставова овог шпанског аутора. Примећујемо да Бласко Ибањес, идући низ Дунав, представља разлике између Беча, Будимпеште и Београда, конструишући при томе градацију у степену цивилизације међу њима. Истовремено, чувена река постаје предмет расправе о путничким очекивањима, предрасудама и клишеима.

Кључне речи: Висенте Бласко Ибањес, Оријент, градови, Дунав, имагологија, границе, путопис

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Књижевност се одувек може сматрати простором сусрета са Другим – у њој се успоставља и представља алтеритет и однос према њему. Путописна књижевност открива и описује искуство путопишчевог сусрета с Другим, „на темељу стварног путовања као „трага” у времену, простору и друштвеној хијерархији” (Гвозден 2011: 18). Путопис је документарно-историјског карактера, чија се документарност заснива на чињеници да путописац пружа информације о местима која је посетио, али у форми специфичне визије истих (Пажо 2007: 68). Текстови који се заснивају на сусретима култура откривају јасно и непосредно присуство Другог, иако се то Друго конструише помоћу субјективности путничког Ја (Секулић 2019: 55). Како наводи Владимир Гвозден (2006: 123), ради се о „књижевном посредовању аутентичног искуства путовања”. Путопис као жанр који претендује на референцијални карактер подразумева слику страног као репродукцију у складу са перцепцијом аутора, односно, све чињенице које путописац уноси у текст, уобличавајући слику путовања, пропуштене су кроз филтер његовог погледа и доживљаја (Секулић 2019: 62), претходних знања, предрасуда, општих места важећих у његовом друштвеном и културном окружењу. Стога је путопис, како бележи Гвозден (2006: 189), „важан медиј за проучавање свеобухватног кружења информација међу културама”, док га Пажо (2007: 68)

1 msekolic@filum.kg.ac.rs

представља као културну праксу, јер шири одређену слику другог. Путописи се онда повезују са студијама националних идентитета и алтеритета, јер се у њима могу идентификовати они елементи које аутор истиче као значајне за конструи-сање идентитета (Нусера 2002: 245–246).

Путописни текстови, по дефиницији, описују „како се посматрају људи” (Живковић 2001: 669), стога се њихова важност препознаје у оквирима изучавања како се уобличава и шири одређена слика Другог (Гвозден 2011: 18). Клаудио Гиљен (2007: 99, 110) из тог разлога поставља питање да ли аутори верно репродукују неки аспект стварности или дају већи значај својим чулним утисцима, те закључује да други нема значење осим оног које му посматрачев поглед припише – посматрач конструише слику другог у свом језичком дискурсу. Имајући ово у виду, поставља се као сложени циљ откривање идеолошких подтекстова скривених у књижевном тексту, а изучавање путописа повезује са имагологијом, будући да дела која припадају овом жанру јесу управо она која по свом избору пружају представе посећених места и народа (Секулић 2019: 64).

ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС НА ПУТУ ЗА ОРИЈЕНТ

Оријент као тема у шпански културни контекст улази у средњем веку са записима с путовања које су оставили Руј Гонсалес де Клавихо (Ruy González de Clavijo) и Перо Тафур (Pero Tafur). У наредним вековима настављена је традиција оријенталних тема, док у периоду романтизма стиче посебан значај. У 19. веку јавља се интересовање услед оријенталистичке романтичарске књижевности која се у Шпанији раширила захваљујући пре свега преводима Ламартинових (*Oriente e Historia de la Turquía*) и Шатобријанових (*Itinerario de París a Jerusalén*) дела. Како наводи Мартин Асуеро (2005), управо се са романтичарима у Шпанији устаљује реч „Оријент”.

Оријенталистичка мода из 19. века одржала се и почетком 20. века. Висенте Бласко Ибањес, шпански, пре свега романописац, познавалац књижевности (и књижевних дела о Оријенту), али и велики путник, одлучио је да 1907. године из бање Виши у Француској започне путовање ка Турској, односно Истанбулу, и тако непосредно спозна Оријент о коме је читао и, како се чини из његових текстова, маштао. Из Вишија је преко Женева, Берна, Цириха, Минхена допутовао до Беча. Дошавши у Беч, одлучио је да настави путовање паробродом преко Братиславе и Будимпеште, а затим возом до Београда и најзад до Истанбула.

Ово путовање на Исток инспирисало је низ путописа који су првобитно објављени у дневним листовима у Мадриду (*El Liberal*), Буенос Ајресу (*La Nación*) и Мексику (*El Imparcial*). Исте 1907. године аутор је објединио путописне текстове под насловом *Оријент* (*El Oriente*) и тако их у Валенсији штампа издавач Франсиско Семпере (Francisco Sempere). По речима Федерика Ларе Пејнада (2005: 873), Висенте Бласко Ибањес превазишао је све раније шпанске записе о Истанбулу.

Иако је, према речима Гаско Контела (2012: 103), путовање у Истанбул имало „хировит” карактер, односно одвијало се без претходних планова, у самој структури путописне књиге *Оријент* јасно је осликана маршрута и показује идеолошке поставке свог аутора о путовању, географским и културолошким границама између истока и запада. Наиме, ова књига путописа подељена је на два дела: „На путу за Оријент” и „На Оријенту”. Иако је из наслова путописа и подналова у структури књиге јасна основна тема овог путовања, ништа мање важни нису

описи самог путовања ка Истанбулу и записи о различитим народима, местима и утисцима које овај аутор бележи на путу од бање Виши ка Оријенту.

Наиме, још од првог текста у коме описује бању Виши, лечилиште високих класа, познато по термалним изворима од 17. века, Бласко Ибањес успоставља један дискурс који ће се препознавати и у осталим путописним текстовима. Овај аутор представља бању и разноликост народа и националности које је у њој сусрео, а њихове одлике и различитости наставиће да уобличава у наредним текстовима уз постепено истицање разлика између запада и истока. Услед свега тога, препознаје се одлика путописа да утиче на формирање свести о људској различитости (Секулић 2019: 65).

НА ЛЕПОМ ПЛАВОМ ДУНАВУ

Имаголошки, слика Другог одређује се као књижевна конструкција, израз субјективитета, одраз непосредне перцепције и истовременог тумачења виђеног кроз филтер претходних знања, стереотипа и општих места. Како наводи Цветан Тодоров (2010: 92), путници ради представљања онога што перципирају праве селекцију својстава у складу са неким унапред постојећим схемама, односно путниковим културним пртљагом. Може се рећи да књижевна слика није верна копија реалног, односно да је сваки поглед посредован неким ранијим искуством или другим писаним или усменим текстом, било књижевног, историјског, политичког или другог карактера.

„Један од парадигматичних примера који собом носи питање интертекстуалности и хоризонта очекивања путника и писца, јесте плава боја Дунава” (Секулић и Карановић 2020: 627). Први сусрет Бласка Ибањеса са Дунавом одвија се у Бечу, када одлучи да на пут ка Будимпешти крене бродом, упркос, како тврди, спорости таквог вида путовања. Тај први сусрет и почетни утисак обележени су путниковим предзнањем и општим местом из уметности чију потврду он тражи у непосредном искуству. Истовремено се открива и асоцијативност путописног жанра – Дунав аутора неизбежно наводи да текст наслови „На лепом плавом Дунаву”. Но, упркос признању лепоте ове реке, Бласко Ибањес се осврће на „истинитост” назива Штраусовог валцера. Путописци, као што видимо, често у текстовима полазе од постојећих и познатих слика да би из сопствене перспективе потврдили исте или извршили њихово превредновање. Овакав вид интертекстуалности нарочито има значај у полемици са ставовима који су временом постали опште место или стекли статус културних стереотипа. „Њихов значај је утолико већи када су у питању романтичне и поетичне слике опште прихваћене кроз уметност” (Секулић и Карановић 2020: 627). Први негативни утисак о недостатку плаве боје, ипак, мења се током самог путовања, показујући како се путопишчева перспектива мења стицањем нових искустава. Како наводи, ипак, „јесте импресивна та чувена река, величанствене, огромне и помало дивље лепоте, да заслужује стихове и јецаје виолина посвећене њеној слави”² (Бласко Ибањес 2018: 61). Јасно се увиђа путникова потреба да потврди своја знања и очекивања у искуству, али и да сам пређени пут може утицати на промену и sazревање схватања, било ка негативном, било позитивном утиску.

Брод као избор превозног средства за ово путовање отвара другу димензију идеолошких и културолошких запажања током проласка кроз више земаља и

2 «Pero hermoso sí que lo es el célebre río, de una belleza majestuosa, imponente y algo salvaje, que bien merece los versos y los suspiros de violín dedicados a su gloria.» (Бласко Ибањес 1919: 113)

градова. Истицање превозних средстава и расправа о њиховом одабиру и погодностима честа је одлика путописних текстова, јер од превозних средстава зависи перцепција путника, тј. на њима се путник сусреће с другим путницима и грађанима посећене земље, што омогућава размену утисака о путовању и стицање нових знања (Секулић 2018: 207).

Према Бласку Ибањесу (2018: 61): „Дунавски пароброд је Нојева барка по мешавини људи, животиња и језика”³. Но, упркос томе нико не познаје француски, а још мање шпански језик, што ће путнику представљати велико ограничење приликом покушаја да ступи у контакт са сапутницима. Ова почетна оцена даље ће се развити у низ проницљивих белешки о разним народима које сусреће, односно ово путовање бродом, упркос језичкој баријери, даје могућност путнику да спонтано представи националне разноликости онако како их визуелно опажа. Река Дунав и места кроз која путник пролази на њеном току биће обележени утисцима о идентитетима народа и градова које ова река повезује како проласком кроз њих, тако и онима који њом плове.

СЛИКА БЕЧА

Прва забелешка о Бечу доноси дефиницију овог града као „домовини Штрауса и Зупеа”⁴ (Бласко Ибањес 2018: 52), у складу са којом је читав амбијент града испуњен или „беживотним и отменим” валцером или војном музиком. Музиком се испуњавају и катедрале и цркве током мисе праћене оргуљама и хорским певањем присутних на миси. Музика је, како тумачи овај путник, нешто национално и на њу је поносан народ који је у својој прошлости био сведок рођења многих славних уметничких дела. Дакле, први знак бечког идентитета јесте музика.

У Бечу се отвара и питање националних разлика, међутим, у текстовима се не јављају поређења *ми – други*, типична за путописни жанр, већ се аутор осврће на утиске о претходно пропутованим просторима које упоређује. Урбани простор Беча донекле је обликован дискурсом о моди кроз који се уводи то поређење народа. Бласко Ибањес ће привући пажњу својим читаоцима неочекиваним коментарима, истичући да се у излозима налазе „Модел из Беча”, те да овај народ настоји да скрајне са својих простора париску моду која диктира трендове свим женама у свету, како он тумачи. Аутор наглашава настојања германског царства да се реваншира Паризу као центру на пољу модних тенденција и представља оквире у којима ова тврдња у тексту постаје могућа и аутентична. Наиме, он признаје да би Беч изгубио у поређењу с Паризом уколико би се поставили један крај другог. Међутим, како се до Беча путује кроз немачке градове у којима се не хаје пуно за моду, раскошно одевање и физички изглед, елганција у аустријској престоници „изазива много јачи утисак од оне која се примети у Паризу када се у њега стигне из Шпаније и Италије”⁵ (Бласко Ибањес 2018: 53). Поставља се питање да ли је онда поређење Беча и Париза ефективно или постаје могуће тек посредовано сликама германских жена у односу на које се Бечлијке истичу по елганцији. Свакако, модно ривалство Беча и Париза бива потврђено а аутор се, из привилеговане позиције путничког непосредног сусрета, лично

3 «El vapor danubiano es un arca de Noé por el amontonamiento de personas, animales y lenguajes.» (Бласко Ибањес 1919: 97)

4 «la patria de Strauss y de Suppé» (Бласко Ибањес 1919: 83).

5 «causa mayor impresión, desde el primer momento, que la que se siente en París cuando se llega á éste procedente de España ó de Italia.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

уверава и преноси читаоцима да су бечке жене исправно описане као надмоћније по лепоти од Парижанки. Путописно поређење са сопственим одлаже се за потцртавање разлика између Шпаније и Париза уз додатну констатацију о надмоћи шпанске жене по лепоти и врлини, односно по квалитетима, у односу на Бечлијку, но истичући да аустријска престоница надилази шпанску лепоту по бројности лепих жена.

Након расправе о моди и градацији националних лепота жене, аутор се осврће на питање културног диверзитета у Бечу, што је тема о којој дискутује током читавог пута ка Оријенту као и током боравка у Истанбулу. Корене бечке разноликости он налази у аустријској историји, односно, како тумачи, укрштањем разних народа и племена створени су необични типови лепоте на тлу ове земље: „У овој земљи догодио се последњи судар Истока и Запада”⁶ (Бласко Ибањес 2018: 54). Ибањес подсећа своје читаоце да је до бечких зидова допрла најезда турских или азијских освајача, како их назива, стога је Аустрија „права граница централне Европе... и ’Европе’”⁷ (Бласко Ибањес 2018: 54). Питање граница и „праве” Европе опште је место путописа *Оријент* и аутор ће се у више наврата осврнути на то где се завршава Европа, односно где почиње Оријент.

Поменути судар Истока и Запада нарочито ће се одразити на бечке жене, како размишља шпански путник: „Скуп хиљаду карактера, страних њеној раси, јесте бечка жена. Њен изглед је онда неизвештан”⁸ (Бласко Ибањес 2018: 54). Како наводи, може бити плава, црнка, побожна попут Шпањолке, весела као Италијанка, неусиљена као Парижанке, бледа али сензуалне крви, и увек дотерана, елегантна, отмена. Као њену највећу страст Бласко Ибањес издваја раскош. Карактер мушких припадника овог народа аутор не описује посебно, додајући једино уз опис жена да се и мушкарци лепо облаче и да ни у једној европској престоници народ није тако дотеран.

СЛИКА БРАТИСЛАВЕ

Иако пароброд из Беча пролази кроз престоницу данашње Словачке, Братислава представља једини град на Дунаву кроз који је Бласко Ибањес прошао, али у који није залазио. Ипак, оставио је пар забелешки о својим утисцима и издвојио неке културолошке елементе преко којих саображава идентитет Братиславе. Представљање овог града започиње објашњењем топонима, односно појашњењем да је у питању мађарски град Презбург, на немачком, односно Пожун како га Мађари називају. Белешке се ограничавају на запажања из луке током паузе коју је пароброд направио, док у путописном маниру аутор издваја детаље који на најбољи начин откривају његово виђење Другог. Бласку Ибањесу првенствено пажњу привлачи музика, оркестар „црних и рашчупаних Цигана”, истих виолиниста који, како примећује, свирају у отменим париским ресторанима, но које у Братислави види у природном издању. Бласка Ибањеса заправо привлачи њихово држање, ауторитет који носе у ставу, али и осећања која испољавају док свирају а у којима аутор препознаје телесну насладу. Призор става ових свирача стога такође буди асоцијативно присећање на виолинисту Рига Јанчија који је

6 «En esta tierra ha ocurrido el último choque de Oriente y Occidente.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

7 «Austria es la verdadera frontera de la Europa central... y europea.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

8 «Conjunto de mil caracteres extraños á su raza, es la mujer vienesa. Su color resulta incierto.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

„залудео и нешто више од ума принцезе Караман Шиме, госпе узавреле крви”⁹ (Бласко Ибањес 2018: 64). Као и у кратком опису у Бечу, Ибањес ће рећи да су то боеми који лутају по Европи и за које није имао негативних коментара.

Иако је у питању сведени опис, Братислава ће остати у слици метежа на пристаништу, катедрале која кулом пара плаветнило неба и оркестра који свира чардаш „ђаволског и лудог ритма”, као основним особеностима које примећује шпански путник.

СЛИКА БУДИМПЕШТЕ

Улазак у Будимпешту, односно појава обала овог града након што се хоризонт отворио проласком поред једног острва, донео је шпанском путнику пријатно изненађење након умора од једноличних обала. Први утисак била је потврда ранијих оцена путника и водича да је Будимпешта најлепши европски град. Раскривање њених лепота заснива се на бележењу непосредних запажања, али и претходних знања из историје и културе Аустроугарске. Бласко Ибањес не упућује на цитат одређеног аутора, већ на општеприхваћено мишљење, но ипак настоји да се уклопи у књижевну традицију и у њој пронађе подршку за своје ставове.

Бласко Ибањес организује текст о Будимпешти водећи рачуна о њеној просторној организацији, а подела на Будим и Пешту представља основу за даље културолошке и идеолошке раздвојености. Будим је стари град, са историјским успоменама које шпански писац редом буди за своје читаоце, наспрам модерне и ноћу импресивно осветљене Пеште. У њој писац описује разне грађевине, истичући Парламент али одричући му сличност са Алхамбром коју су му у Мађарској приписивали. Исто тако негира и лепоту Мађара коју је виђао на осликаним војницима, повезује их са Хунима и Атилом те као једину одлику овог народа издваја бес који се може јавити према власти.

Путописни текстови Бласка Ибањеса обилују многим детаљима о мести-ма кроз која пролази, а у Будимпешти треба издвојити кратак опис гроба муслиманског свеца Гил Бабе. Као важан елемент у путопису помиње га и Маргин Асуеро (2004: 96), но недостаје тумачење његовог значаја за путописе *Оријенти*. Наиме, управо у ауторовој пажњи коју придаје турској гробници и њеној изненађујућој очуваности можемо препознати Ибањесово интересовање за турско питање и однос према турском у Европи, што је тема коју ће аутор даље развијати током путовања ка Турској као и током боравка у њеној престоници (Секулић и Карановић 2020: 631).

ГРАНИЦЕ

Сви посећени градови на Дунаву, треба подсетити, само су успутне станице на путовању ка Истанбулу и аутор ће се често освртати на постепено приближавања свом циљу путовања – Оријенту. Путовање Дунавом одвија се од Беча, преко Братиславе до Будимпеште, док одатле шпански писац пут наставља возом до Београда, последњег посећеног града на Дунаву. Управо тај поступак постепеног приближавања Оријенту и трагања за знацима оријенталног у окружењу, а затим и тумачење историјског контекста, препознаје се као важан у Ибањесовом

9 «/.../ trastornó algo más que el seso á la inflamable princesa de Caramán-Chimay.» (Бласко Ибањес 1919: 101)

делу. У тумачењу схватања оријенталног показују се значајним и границе које аутор исцртава према различитим критеријумима. Границе су заправо кључне за разумевање његовог схватања идентитета других народа, јер за путописе који описују сусрете двеју култура посебно је важно у ком се контексту јавља потреба за промишљањем о идентиту и границама (Секулић 2019: 66).

Иако се границе данас посматрају као флуидне, кроз историју су се показале корисним за дефинисање простора и његово разумевање (Секулић 2018: 207). У Ибањесовим путописима може се препознати одраз бурне европске политичке историје, односно разних сукоба који су утицали на промену граница, пре свега између Европе и других, односно Оријента. На многим местима постаје јасно да су путници често трагали за присуством историје, а затим и односа Истока и Запада у непосредној стварности. У Аустрији Бласко Ибањес (2018: 54) бележи да је та земља „права граница централне Европе... и 'Европе'”¹⁰, заснивајући тај закључак на историјској чињеници да је турска најезда у неком тренутку заустављена пред зидинама Беча. Резултат такве прошлости јесте Ибањесово запажање да: „Надаље, према Истоку, утаборена су насеља која, иако по изгледу слична нашем, ипак су азијског порекла и смештена су на месту које су заузела у таласу освајања”¹¹ (Бласко Ибањес 2018: 54). Шпански писац јасно исцртава границе и истиче разлике они–ми, но последице судара цивилизација у његовом тумачењу немају негативних конотација већ доносе лепоту укрштања раса и обичаја: „Двеста и нешто насеља која данас сачињавају аустријско царство, са својом карневалском разноврсношћу боја, језика, ношњи и обичаја, једни плави попут севернијих Германа, други тамнопути или жути, попут племена из унутрашњости Азије, створили су својим укрштањима необичне типове лепоте.”¹² (Бласко Ибањес 2018: 54)

Границе су, како смо већ навели, променљиве, те се и у Ибањесовим текстовима померају касније ка Будимпешти где трагови турске владавине подсећају да је путник „на вратима Источног царства”¹³ (Бласко Ибањес 2018: 65). Границе се, заправо, померају по простору некадашњег Аустријског царства.

СЛИКА БЕОГРАДА

Други део путописа обједињен насловом „На Оријенту” отвара се текстом „Балкан” у коме Бласко Ибањес представља свој боравак у Србији, односно Београду, уз посету Теле кули у Нишу. Београд је дефинисан као капија Османског царства, а ово исцртавање граница не можемо сматрати само путописним маниром структурирања текста већ и раскривањем идеолошке позиције аутора. После Будимпеште аутор бележи да излази из Европе и да почиње оно што се сматра европским Другим, односно простор који географски припада Европи, али који није „права” Европа.

10 «.../ la verdadera frontera de la Europa central... y europea.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

11 «Más allá, hacia el Oriente, están acampados pueblos que, aunque de aspecto semejante al nuestro, son de origen asiático y han sido depositados en el lugar que ocupan por el oleaje de las invasiones.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

12 «Los doscientos y pico de pueblos que constituyen hoy el imperio austriaco, con su carnavalesca variedad de colores, lenguas, trajes y costumbres, unos rubios, como los germanos más septentrionales, otros oscuros ó amarillentos, cual las tribus del interior de Asia, han producido con sus cruzamientos extraños tipos de belleza.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

13 «.../ en las puertas del imperio de Oriente.» (Бласко Ибањес 1919: 103)

Балкан ће описати као претходницу Оријента чије државе етикетира као мале и пркосне. Балкан ће стереотипно видети као конфликтни међупростор на коме се одвијају сукоби две велике цивилизацијске опозиције – Запада и Истока (Секулић 2018: 208). Такву унапред конструисану слику само ће му потврдити присуство војске и полиције на улицама Београда које га упућује на размишљање о страху, опрезу и изолацији од Европе, односно показује неповерење с којим је западна Европа посматрала Србију, како тумачи П. Мартин Асуеро (2004).

Белешке о престоници Србије одговарају типичном балканистичком дискурсу који почива на предрасудама о Балкану као претходници Оријента, а самим тим и назадном простору. Београд, преко којег гради идентитет Србије, Бласко Ибањес описује као град који узалуд настоји да „изгледа као западна цивилизација, са својим трамвајима, својим осветљењем, својим продавницама, својим часописима и својим јединим позориштем”¹⁴ (Бласко Ибањес 2018: 74). У Београду ће аутор, полазећи од дефиниције да то није Европа, преиспитивати знаке модерности и напретка. Ипак, у свему само потврђује своје предрасуде, те, на пример, уличне светиљке само су покушај да се створи утисак западне цивилизације, а њихова мутна светлост чини таму још опипљивијом, те удаљеност од ње бива само још већа. Светлост и тама београдских улица постају симболи цивилизације и онога што је далеко од ње. Улице су лоше поплочане, мрачне, куће су ниске, ноћу је пусто и без пролазника, а једино се могу сусрести жандарми скривени под стрехом или довратком. У њиховом држању и лику аутор препознаје надменост, дрскост, храброст, спремност на борбу услед константне сумњичавости и опреза, па и свемоћ која им допушта да одлучују о судбини краља.

У складу с просторно-идеолошким описима јесте и карактер српског народа као европске другости: „Српски народ је ништа до једно ратничко племе које обрађује земљу./.../ Сви имају нешто што узнемирује, нешто просто, оријентално и насилно, претпостављам да је довољно да се благо загребе њихова модерна спољашњост па да се покаже варварин, Србин ратник из других времена, најнеумољивији од свих ратника.”¹⁵ (Бласко Ибањес 2018: 75) Основу таквог размишљања додатно поткрепљује подсећањем на војну побуну и убиство краља Александра и Драге Машин, што је био једини циљ његовог свраћања у Београд.

Београд је европско друго, али исто тако није мерљив са Оријентом, јер му недостаје његов егзотични карактер и привлачност наметнута романтичарским схватањем оријенталног. Како тумачи Кринка Видаковић Петров (2009: 42), Београд, а самим тим и Србија, представља „мрачно наличје оног романтичног и легендарног Истока који је блистао у царском Истанбулу”.

ЗАКЉУЧАК

Након имаголошке анализе представа подунавских градова у путописима Бласка Ибањеса, закључује се да аутор гради њихове слике на основама утисака и непосредних запажања, али да такође постаје тумач стварности који уноси податке из историје и културе посећених места. Градске пејзаже чине елементи

14 «En vano ofrece Belgrado cierto aspecto de civilización occidental, con sus tranvías, su alumbrado, sus tiendas, sus periódicos y su único teatro.» (Бласко Ибањес 1919: 117–118)

15 «El pueblo servio no es más que una tribu belicosa que cultiva la tierra. /.../ todos tienen algo de inquietante, de rudo, de oriental y violento, adivinándose que una ligera raspadura en su moderno exterior basta para dejar al descubierto al bárbaro, al servio belicoso de otros tiempos, que fué el más implacable de los guerreros.» (Бласко Ибањес 1919: 118)

урбаног простора: споменици, важне грађевине, али и места сусрета попут ресторана и хотела који служе за приказ националних карактера. Људи и карактери део су урбаног пејзажа и чине целину са градом, те град постаје метонимија, односно израз националног идентитета.

Градови на Дунаву у путопису *Оријенти* откривају нам Ибањесово виђење сусрета Запада и Истока, као нестабилност и флуидност њихових граница у идеолошкој перспективи једног Шпанца почетком 20. века. Описи подунавских градова кроз које је шпански писац одабрао да прође, клизе и лагано прелазе границу између две велике путописне целине „На путу ка Оријенту” и „На Оријенту”, показујући да Дунав истовремено спаја спаја градове и људе који путују, али их и раздваја, односно показује дистанце међу њима.

Бласко Ибањес, идући низ Дунав, осликава разлике између Беча, Будимпеште и Београда, конструишући при томе јасну градацију у степену цивилизације међу њима. Беч је отмен, обележен пре свега музиком, а затим и лепим, модерним женама, те се по моди може мерити с Паризом. Будимпешта је на први поглед најлепши град у Европи, који ноћу услед богатог осветљења изгледа као град из снова за разлику од Београда који има лоше улично осветљење. Београд постаје наличје Запада и претходница Оријента, простор „између”.

На повратку из Турске Бласко Ибањес ће показати да и након пређеног пута од Запада ка Истоку и назад ка Западу његова схватања о Европи и Оријенту нису значајно промењена. На Балкану ће поново подвући разлику између „европске Европе” и остатка Европе који упркос географској припадности представља њену другост. Будимпешта ће тада постати улазак у „праву Европу” где овај путник жури да се враги.

ЛИТЕРАТУРА

- Бласко Ибањес 1919: V. Blasco Ibáñez, *Oriente*, Valencia: Prometeo.
- Бласко Ибањес 2018: В. Бласко Ибањес, *Оријенти*, Београд: Партенон.
- Видаковић Петров 2009: К. Видаковић Петров, Српска тема у делу Висентеа Бласка Ибањеса, *Филолошки преглед*, XXXVI, 39–55.
- Гаско Контел 2012: E. Gascó Contell, *Genio y figura de Blasco Ibáñez, agitador, aventurero y novelista*, Valencia: Casa-museo Blasco Ibáñez.
- Гвозден 2006: В. Гвозден, Хронотоп сусрета у путописима Милоша Црњанског, у: М. Матицки (ур.), *Слика другог у балканским и средњоевропским књижевностима*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 189–197.
- Гвозден 2011: V. Gvozden, *Srpska putopisna kultura 1914–1940 (Studija o hronotopičnosti susreta)*, Beograd: Službeni glasnik.
- Гиљен 2007: C. Guillén, *Múltiples moradas (Ensayo de Literatura Comparada)*, Barcelona: Tusquets editors.
- Живковић 2001: Д. Живковић (уред.), *Речник књижевних термина*, Бања Лука: Романов, 117–118, 532–533, 697.
- Лара Пејнадо 2005: F. Lara Peinado, Vicente Blasco Ibáñez (1867–1928): viaje por Oriente y Egipto, *Arbor*, CLXXX, 869–891.
- Мартин Асуеро 2004: P. Martín Asuero, Vicente Blasco Ibáñez: camino de Oriente, *Balkania*, 2, 95–98.

- Мартин Асуеро 2005: P. Martín Asuero, El viaje a Oriente de Lamartine, su traducción al español e influencia en autores hispánicos, *Revista electrónica de estudios filológicos* 9.
- Нусера 2002: D. Nucera, Los viajes y la literatura, en: A. Gnisci (ed.), *Introducción a la literatura comparada*, Barcelona: Crítica, 241–289.
- Пажо 2007: D-H. Pageaux, *El corazón viajero (Doce ensayos sobre literatura comparada)*, Lleida: Pages editors.
- Секулић 2018: М. Секулић, Исток и запад у путописима Висентеа Бласка Ибањеса, у: В. Бласко Ибањес, *Оријент*, Београд: Партефон, 201–2019.
- Секулић 2019: М. Секулић, *Шпанија Милоша Црњанског: имаџолошка студија*, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Секулић и Карановић 2020: М. Секулић и В. Карановић, Детаљи који говоре: *Оријент* Висентеа Бласка Ибањеса, у: Д. Бошковић (ур.), *Тако мале ствари: интимно у књижевности и култури (Српски језик, књижевности, уметности)*, Крагујевац: ФИЛУМ, 625–636.
- Тодоров 2010: С. Todorov, *Strah od varvara*, Loznica: Karpos.

CIUDADES EN LAS ORILLAS DEL DANUBIO: DE EUROPA AL ORIENTE CON BLASCO IBÁÑEZ

Resumen

En este trabajo cuestionamos las imágenes de las ciudades en las orillas del río Danubio, por las que pasó Vicente Blasco Ibáñez durante su viaje al Oriente en 1907. Blasco Ibáñez escribió una serie de relatos de viajes en los que describe su viaje desde Francia a Estambul, dejando interesantes descripciones sobre varios países y pueblos europeos. Partimos de la idea de que la literatura de viajes representa un encuentro del viajero con el Otro y que supone una práctica cultural que difunde ciertas imágenes de otros pueblos. Siguiendo las pautas de la imagología literaria, nos centramos en las imágenes de las ciudades situadas en las orillas del Danubio – Viena, Bratislava, Budapest y Belgrado. Haciendo comparación de las imágenes de estas tres ciudades intentaremos sacar una conclusión sobre la actitud de Blasco Ibáñez ante Europa y lo que considera el Este o el Oriente. Nos centramos en la representación de las fronteras entre el Oeste y el Este, su fluidez e inconstancia en los escritos de Blasco Ibáñez, así como en las consecuencias de tales actitudes de este escritor. Notamos que Blasco Ibáñez viajando por Danubio presenta las diferencias entre Viena, Budapest y Belgrado, construyendo una gradación en el grado de civilización entre ellos. Al mismo tiempo, el río llega a ser el objeto de discusiones sobre las expectativas viajeras, prejuicios y clichés.

Palabras clave: Vicente Blasco Ibáñez, Oriente, ciudades, Danubio, imagología, fronteras, relatos de viajes

Mirjana M. Sekulić

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига II

РОМАН И ГРАД:

50 година *Романа о Лондону*, 100 година *Уликса*

Лектура и коректура

Ђорђе Ђурђевић

За издавача

Зоран Комадина, редовни професор
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник

Стефан Секулић

Штампа

Бирограф комп, Земун

Тираж

150

ISBN

978-86-80596-17-4 (низ)

978-86-80596-11-2

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.09(082)

821.163.41.09(082)

82.091(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (16 ; 2021 ;
Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XVI међународног
научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021). Књ. 2, Роман и град : 50 година "Романа о Лондону", 100
година "Уликса" / уредници Драган Бошковић, Часлав Николић. - Крагујевац
: Филолошко-уметнички факултет, 2022 (Земун : Бирограф комп). - 676 стр. :
илустр. ; 24 cm

Текст ћир и лат. - Тираж 150. - Стр. 5-8: О књигама са XVI Међународног
научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / Уредништво. - Стр.
9-10: О књижевнокултуролошкој књизи XVI Међународног научног скупа
„Српски језик, књижевност, уметност”/ Уредници. - Напомене и библиографске
референце уз текст . - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80596-11-2

ISBN 978-86-80596-17-4 (низ)

а) Књижевност -- Мотиви -- Град -- Зборници б) Српски роман -- Зборници

в) Компаративна књижевност -- Зборници

COBISS.SR-ID 77235465